

забезпечення ефективної взаємодії економічних суб'єктів у межах окремих галузей та національної економіки загалом.

На сьогодні у межах національних економічних систем як України, так і зарубіжних держав, немає конкретної структури, яка б займалася моніторингом трансакційних витрат з метою попередження неефективних видатків на обслуговування процесу суспільного виробництва. З огляду на це, організація обліку трансакційних витрат економічних суб'єктів на мікрорівні і моніторингу їх рівня та характеру здійснення на макроекономічному рівні з подальшим регулюванням економічними методами може стати суттєвим фактором підвищення ефективності функціонування сучасної ринкової економічної системи.

Таким чином, проблема організації обліку і контролю трансакційних витрат на сьогодні залишається відкритою і потребує подальших поглиблених досліджень.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Архієреєв С. І. Розвиток трансакційного сектора економіки України / С. І. Архієреєв. – Режим доступу : [http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2003_1].
2. Замазій О. В. Проблеми обліку трансакційних витрат у діяльності суб'єктів господарювання / О. В. Замазій // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2004. – Вип. 70. – С. 95–100.
3. Звенячкіна В. Ю. Особливості підходів до управління витратами на промислових підприємствах / В. Ю. Звенячкіна // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2008. – Вип. 33-2. – С. 44–49.
4. Йохна М. А. Трансакційні витрати: сутність, значення, проблеми вимірювання та планування / М. А. Йохна // Вісник Технологічного університету Поділля. Економічні науки. – 2002. – № 5. – С. 31–36.
5. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. – М. : Дело, 1993. – 192 с.
- Милошик В. І. Проблеми визначення трансакційних витрат / В. І. Милошик // Наукові записки. Економічні науки. – 2000. – Т. 18. – С. 46–50.
6. Олейник А. Н. Институциональная экономика / А. Н. Олейник. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 416 с.
7. Тимофіїв С. В. Моніторинг трансакційних витрат як чинник ефективного функціонування економіки / С. В. Тимофіїв // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. 17. – Т. 2. – С. 595–597.
8. Ткач А. А. Институциональная экономика : навч. посібник / А. А. Ткач. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 94.
9. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, «отношенческая» контракция / О. И. Уильямсон. – СПб. : Лениздат, 1996. – 702 с.

Надійшла до редколегії 30.03.2010.

УДК 658.155

К. Е. Добриніна, П. І. Дучинський

УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА ВИКОРИСТАННЯМ ЧИСТОГО ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено основні проблеми стосовно процесів управління формування та використання прибутку підприємства, що спонукає до значного покращання показників діяльності підприємства. Розкрито сутність чистого прибутку з точки зору різних

© К. Е. Добриніна, П. І. Дучинський, 2010

економістів. Визначено вимоги для забезпечення ефективного управління прибутку підприємства. Розглянуто складові елементи структури управління прибутком.

Ключові слова: прибуток, чистий прибуток, формування прибутку, розподіл прибутку, собівартість управління прибутком, механізм управління прибутком.

Изложены основные проблемы относительно процессов управления формированием и использованием чистой прибыли предприятия. Раскрыта сущность чистой прибыли с точки зрения разных экономистов. Определены основные требования для обеспечения эффективного управления прибылью предприятия. Рассмотрены основные элементы структуры управления прибылью.

Ключевые слова: прибыль, чистая прибыль, формирование прибыли, распределение прибыли, себестоимость, управление прибылью, механизм управления прибылью.

In article the basic problems concerning processes of formation and use of net profit of the enterprise are stated. It is opened essence of profit from the point of view of various economists. The basic requirements for maintenance of efficient control with enterprise profit are defined. Basic elements of structure of management are considered by profit.

Key words: profit, net profit, profit formation, profit distribution, the cost price, management of profit, the mechanism of management of profit.

В сучасних умовах, коли значною мірою ще відчувається вплив фінансово-економічної кризи, підприємства повинні прагнути якщо не до одержання максимального прибутку, то, принаймні, до того обсягу прибутку, що дозволяв би їм не тільки міцно утримувати свої позиції на ринку збуту товарів (послуг), але й забезпечувати динамічний розвиток виробництва в умовах конкуренції. В остаточному підсумку це передбачає знання джерел формування прибутку і методів щодо кращого їх використання, а отже, вимагає від керівництва підприємства мати довгострокову стратегію щодо управління прибутком [1].

Прибуток є метою та кінцевим результатом діяльності підприємства, найважливішим показником його ефективності, джерелом коштів для здійснення розширеного відтворення і забезпечення матеріальних та соціальних проблем колективу. Пріоритетна роль прибутку в розвитку підприємства та забезпечення інтересів його власників і персоналу потребує ефективного та безперервного управління його формуванням і використанням. Ефективність будь-якої управлінської системи значною мірою залежить від повного, достовірного та своєчасного інформаційного забезпечення. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розробка системи інформаційного забезпечення управління прибутком, яка дозволить підвищити ефективність функціонування фінансового менеджменту господарюючого суб'єкта.

Метою цього дослідження є виявлення умов ефективного управління прибутком підприємств, що здійснюють безпосередній вплив на його формування.

Ця проблема досліджувалася представниками класичної школи, зокрема А. Смітом, Д. Рікардо, Дж. Ст. Мілем, які висвітлювали економічні умови становлення капіталізму в Західній Європі.

Значний внесок у розв'язання проблеми формування та використання прибутку в системі забезпечення діяльності підприємницьких структур внесли українські економісти: І. М. Гуменюк, О. О. Гречишкіна, О. Д. Кирилов, Н. І. Дучинська, С. Ф. Покропивний, А. М. Турило, О. А. Зінченко, Я. І. Манівчук та ін. [1–14].

Прибуток у класичному розумінні являє собою різницю між ціною товару і витратами на виробництво – його собівартістю. Саме таке розуміння прибутку закладено в усіх законодавчих актах України. Такий показник, безумовно, характеризує якість господарювання підприємства [6].

Змістовним є визначення прибутку І. О. Бланком, який стверджує, що прибуток – це втілення у грошовій формі чистого доходу підприємства на вкладений ка-

пітал, який характеризує його винагороду за здійснення підприємницької діяльності та є різницею між сукупними доходами та сукупними витратами у процесі здійснення цієї діяльності [2].

Поява прибутку безпосередньо пов'язана з категорією «витрати виробництва», які в грошовому вигляді формують собівартість. До виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються: прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати, загальновиробничі витрати. Решта витрат розглядаються як витрати діяльності. Такі витрати поділяються на витрати від звичайної діяльності та надзвичайні витрати [9].

Чистий прибуток – це прибуток, що залишається у підприємства після сплати податків та інших платежів до бюджету. Він надходить у їхнє повне розпорядження. Підприємство самостійно визначає напрями використання чистого прибутку, якщо інше не передбачено статусом. Чистий прибуток спрямовується на формування різних цільових фондів. У результаті кінцевого використання прибутку через цільові фонди чи безпосередньо визначається фонд розвитку виробництва і фонд матеріального заохочення.

За ринкових умов підприємство самостійно визначає напрями та розмір використання прибутку, який залишається в його розпорядженні після сплати податків. Метою складання фінансового плану є визначення фінансових ресурсів, капіталу та резервів на підставі прогнозування величини фінансових показників: власних оборотних коштів, амортизаційних відрахувань, прибутку, суми податків.

Незважаючи на реформування податкової системи України, прийняття Податкового кодексу, податки залишаються нелегким тягарем для вітчизняних підприємств. Податкове навантаження на економіку в цілому за 2005–2009 рр. становило 37,9 % ВВП, зокрема у 2008 – 39,1 %, 2009 – 37,3 %; для порівняння: в середньому по країнах ЄС-12 – 34,4 %, у т.ч. у Польщі – 34,8 %, Чехії – 36,9 %, Латвії – 30,5 %, Болгарії – 43,2 % та на бізнес зокрема (ставка податку на прибуток в Україні становила 25 %, у середньому по країнах ЄС-12 – 18,9 %, у т.ч. у Польщі – 19 %, Чехії – 20 %, Латвії – 15 %, Болгарії – 10 %) [11].

Ефективність фінансової діяльності підприємств, у першу чергу, залежить від розробленої стратегії управління. Створення, визначення й реалізація стратегії управління належить до досить складних і трудомістких завдань.

Фінансове прогнозування та планування є однією з найважливіших ділянок фінансової роботи підприємства. На цій стадії фінансової роботи визначається загальна потреба у грошових коштах для забезпечення нормальної виробничо-господарської діяльності та можливість одержання таких коштів.

Спираючись на опрацьовані фінансові показники, розробляють перспективні, поточні та оперативні фінансові плани. Поточний фінансовий план складається у формі балансу доходів та витрат, оперативний – у формі платіжного календаря.

Застосування бюджетного методу в процесі управління фінансовою діяльністю підприємства сприяє підвищенню ефективності його діяльності, забезпеченню високого рівня конкурентоспроможності, дає можливість наперед спрогнозувати потребу у фінансуванні підприємства, а отже, забезпечує резерв часу для пошуку найвигідніших джерел такого фінансування.

Аналіз та контроль фінансової діяльності підприємства – це діагноз його фінансового стану, що уможливує визначення недоліків та прорахунків, виявлення та мобілізацію внутрішньогосподарських резервів, збільшення доходів та прибутків, зменшення витрат виробництва, підвищення рентабельності, поліпшення фінансово-господарської діяльності підприємства в цілому. Матеріали аналізу використовуються в процесі фінансового планування та прогнозування.

Підприємство має опрацювати цілісну систему показників, за допомогою якої воно змогло б із достатньою точністю оцінити поточні та стратегічні можливості

підприємства. Досягнення високих результатів роботи підприємства передбачає управління процесом формування, розподілу і використання прибутку. Управління включає аналіз прибутку, його планування і постійний пошук можливостей його зростання.

Економічний прибуток є найважливішим результатом роботи підприємства, якому передують планування і прогнозування фінансових ресурсів підприємства, ефективне їх використання. Результати аналізу є основою для прийняття управлінських рішень на рівні керівництва підприємством, вихідним матеріалом для роботи фінансових менеджерів. До завдань аналізу фінансових результатів підприємства входять такі як: оцінка динаміки прибутку; вивчення складових елементів формування прибутку; виявлення і вимірювання факторів впливу на прибуток; аналіз показників рентабельності; виявлення й оцінка резервів зростання прибутку, способів їх мобілізації [10].

Забезпечення ефективного управління прибутком підприємства визначає ряд вимог до цього процесу [4]:

1. Інтегрованість із загальною системою управління підприємством.
2. Комплексний характер формування управлінських рішень. Усі управлінські рішення щодо формування і використання прибутку взаємопов'язані і мають безпосередній або опосередкований вплив на кінцеві результати управління прибутком.
3. Високий динамізм управління.
4. Багатоваріантність підходів до розробки окремих управлінських рішень. Реалізація цієї вимоги передбачає врахування альтернативних можливостей дій.
5. Орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства. Усі проекти управлінських рішень повинні відповідати місії (головній меті діяльності) підприємства, стратегічним напрямкам його розвитку.

Головною метою управління прибутком є забезпечення максимізації добробуту власників підприємства в поточному і перспективному періодах.

Управління прибутком являє собою процес вироблення управлінських рішень з усіх основних аспектів його формування, розподілу і використання на підприємстві.

Процес управління прибутком підприємства базується на певному механізмі, до структури якого входять такі елементи:

- державне, правове і нормативне регулювання питань формування і розподілу прибутку підприємства.
- ринковий механізм регулювання формування і використання прибутку підприємства. Попит і пропозиція на товарному і фінансовому ринках формують рівень цін на продукцію, вартість залучення кредитів, прибутковість окремих цінних паперів.
- внутрішній механізм регулювання окремих аспектів формування, розподілу і використання прибутку підприємства.
- система конкретних методів і прийомів здійснення управління прибутком. наприклад: метод техніко-економічних розрахунків, балансовий, економіко-статистичний, економіко-математичний.

Зростання прибутку забезпечується насамперед через зниження собівартості продукції. На собівартість продукції впливають продуктивність праці, економія матеріалів і сировини, рівень накладних (постійних) витрат. Собівартість залежить також від обсягу реалізованої продукції. Саме тут виявляються результати маркетингової діяльності підприємства.

Ефективність управління фінансовою діяльністю підприємства значною мірою залежить від якості його інформаційного забезпечення. Вичерпна, достовірна, своєчасна і зрозуміла інформація є запорукою прийняття оптимальних фінан-

сових рішень, спрямованих на зменшення витрат фінансових ресурсів, зростання прибутку. В умовах ринкової економіки попит на фінансову інформацію дуже високий. Щоб задовольнити різноманітні інформаційні потреби всіх зацікавлених сторін, сучасне підприємство мусить конструювати упорядковані потоки своєї фінансової інформації, її систематизоване подання залежно від змісту запиту відповідної групи споживачів з точки зору її корисності. Інформаційне забезпечення процесу управління фінансовою діяльністю – це сукупність інформаційних ресурсів і способів їх організації, необхідних та придатних для реалізації аналітичних процедур, які забезпечують ефективну фінансову діяльність підприємства [7, с. 24–27].

За аналітичними можливостями джерела інформації поділяють на дві групи: джерела, які характеризують майновий та фінансовий стан підприємства; джерела, які характеризують зовнішнє середовище, передусім, ринок цінних паперів. Основу першої групи становить бухгалтерська звітність, основу другої – статистична та фінансова інформація. Функціонування підприємства супроводжується безперервним кругообігом коштів, здійснюваним у вигляді витрат ресурсів і отримання доходів, їх розподілу і використання. При цьому визначаються джерела коштів, напрями і форми фінансування, оптимізується структура капіталу, проводяться розрахунки з постачальниками матеріально-технічних ресурсів, одержувачами продукції, державними органами (сплата податків), персоналом підприємства і т. ін. Усі ці грошові відносини становлять зміст фінансової діяльності підприємства. Саме в забезпеченні фінансування і полягає головна суть ефективної фінансової діяльності менеджерів підприємства, що служить запорукою отримання прибутків.

Важливим інструментом управління фінансовою діяльністю підприємства є фінансовий план. Основна мета складання фінансового плану – узгодження доходів і витрат в плановому періоді [2]. У перспективному фінансовому плані розв'язуються принципові питання фінансування діяльності і розвитку підприємства (організації). До таких питань відносять, перш за все, фінансування капітальних вкладень, повернення боргів, сплату відсотків за борговими зобов'язаннями і т. ін. Поточні фінансові плани на рік (квартал, місяць) розробляються детальніше за видами доходів і витрат з урахуванням їх календарної динаміки.

Досягнення правильних пропорцій між основними напрямками розподілу прибутку досягається ефективністю і реальністю співвідношення між споживанням і накопиченням. Це сприяє посиленню матеріальної зацікавленості та відповідальності підприємств за підвищення ефективності підприємства та діяльності в цілому. Співвідношення використання прибутку на споживання і накопичення здійснює вирішальний вплив на фінансовий стан підприємства. Якщо накопичених коштів недостатньо, зростає потреба в залучених коштах, знижується потенціал розвитку підприємства, який характеризується показником рентабельності власного капіталу. Наприклад, якщо цей показник дорівнює 15 %, то це означає, що можна відмовитися від споживання і збільшити власні кошти на 15 % і навпаки. Але в дійсності відбувається пошук оптимального співвідношення між споживанням і нагромадженням, а також оптимальної структури джерел фінансування.

Менеджеру будь-якого підприємства на практиці доводиться приймати безліч різноманітних управлінських рішень. Кожне рішення, що стосується ціни, витрат підприємства, обсягу і структури реалізації продукції, в остаточному підсумку позначається на фінансових результатах підприємства. Простим і дуже точним способом визначення взаємозв'язку і взаємозалежності між цими категоріями є встановлення точки беззбитковості – визначення моменту, починаючи з якого доходи підприємства цілком покривають його витрати. Для обчислення точки беззбитковості (порогу рентабельності) використовуються різні методи (наприклад, графічний).

Важливу роль у прийнятті управлінських рішень відіграє аналіз «витрати-обсяг-прибуток». Він передбачає системне дослідження взаємозв'язку таких показників як витрати, обсяг реалізації та прибуток. На підставі проведеного аналізу з'являється можливість моделювати співвідношення цих показників з вибором оптимальнішої моделі. Зокрема визначаються: обсяг реалізації, який забезпечує відшкодування всіх витрат і отримання бажаного прибутку; величина прибутку при певному обсязі реалізації; вплив змін величини витрат, обсягу та ціни реалізації на прибуток підприємства; оптимальна структура витрат тощо. Результати аналізу «витрати-обсяг-прибуток» є підставою для обґрунтування вибору управлінських рішень щодо асортиментної та маркетингової політики, технології виробництва для мінімізації витрат і максимізації прибутку. При графічному методі перебування точки беззбитковості (порога рентабельності) зводиться до побудови комплексного графіка «витрати – обсяг – прибуток».

Точка беззбитковості (поріг рентабельності) – це точка перетинання графіків валової виручки і сукупних витрат. У точці беззбитковості одержана підприємством виручка дорівнює його сукупним витратам, при цьому прибуток дорівнює нулю. Виручка, що відповідає точці беззбитковості, називається граничною виручкою. Обсяг виробництва (продажу) у точці беззбитковості також називається граничним обсягом виробництва (продажу). Якщо підприємство продає продукції менше граничного обсягу реалізації, то воно зазнає збитків, якщо більше – отримує прибуток.

Формування, розподіл та використання чистого прибутку дає змогу підприємству розширювати діяльність за рахунок власних, відносно дешевих джерел фінансування. При цьому значно знижуються витрати на залучення додаткових позикових джерел на випуск нових акцій, що зберігає систему контролю за діяльністю підприємства, оскільки кількість власників не збільшується.

Згідно з П(С)ВО 5 «Звіт про власний капітал» можливі такі шляхи використання чистого прибутку:

- 1) розподіл прибутку між учасниками (дивіденди, інші виплати);
- 2) поповнення статутного капіталу;
- 3) поповнення резервного капіталу.

В установчих документах кожного підприємства передбачено також інші напрями розподілу чистого прибутку. Зокрема за рахунок чистого прибутку виплачуються дивіденди акціонерам підприємства, створюються фонди накопичення, споживання, резервний фонд тощо.

Розподіл чистого прибутку акціонерного товариства є основним питанням його дивідендної політики. Цим регулюється курс акцій, розміри, структура та темпи зростання капіталу товариства.

Співвідношення використання прибутку на цілі нагромадження і споживання впливає на фінансове становище підприємства. Недостатність коштів, що направляються на нагромадження, стримує зростання обороту, призводить до збільшення потреби в позикових коштах. Аналіз використання прибутку виявляє, наскільки ефективно розподілялися кошти на нагромадження і споживання.

Верхню межу потенційного розвитку підприємства визначає рентабельність власних коштів, що показує ефективність використання власного капіталу. Рентабельність власних коштів можна представити як відношення суми коштів, спрямованих на нагромадження і споживання, до величини власних коштів.

Проведене дослідження дає можливість зробити висновок, що значна частина прибутку вітчизняних підприємств спрямовувалась в роки трансформаційних змін, як правило, перш за все, у фонд споживання і використовувалася на виплати соціального характеру. Однак недостатність коштів, що направлялися на нагромадження основного та оборотного капіталу, стримує зростання обороту, призводить до збільшення потреби в позикових коштах.

Направлення коштів у фонд нагромадження збільшить економічний потенціал, підвищить платоспроможність підприємства і фінансову незалежність, сприятиме зростанню обсягу виконання робіт і реалізації без збільшення розміру позикових коштів.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Бердар В. А. Формування механізму управління прибутком підприємства / В. А. Бердар // Фінансовий менеджмент. – 2008. – № 4. – С. 112–118.
2. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – К.: НИКА-Центр, 1998. – 544 с.
3. Бланк И. А. Финансовый менеджмент / И. А. Бланк: учеб. курс. – 2-ге вид. перероб., і доп. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
4. Гуменюк І. В. Формування та шляхи підвищення прибутку підприємства / І. В. Гуменюк // Фінансовий менеджмент. – 2008. – № 8. – С. 45–51.
5. Дучинська Н. І. Нагромадження капіталу в умовах трансформації економіки України: монографія / Н. І. Дучинська. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 398 с.
6. Кирилов О. Д. Інформаційне забезпечення управління прибутком підприємства / О. Д. Кирилов, О. О. Гречишкіна // Економіка і управління. – 2009. – № 1. – С. 98–104.
7. Манівчук Я. І. Мета і функції управління прибутком на підприємстві в сучасних ринкових умовах / Я. І. Манівчук // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 6. – С. 23–28.
8. Турило А. М. Теоретико-методологічні підходи до визначення прибутку підприємства як фінансової категорії / А. М. Турило, О. А. Зінченко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 3(81). – С. 109–112.
9. Турило А. М. Показники і критерії якості прибутку на стадії його формування в системі менеджменту підприємства / А. М. Турило, О. А. Зінченко // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 106–115.
10. Щербак В. В. Управління прибутком: суть і види прибутку підприємства / В. В. Щербак // Економіст. – 2007. – № 8. – С. 90–95.
11. Ярошенко Ф. О. Реформування податкової системи України в контексті прийняття Податкового кодексу (коментарі до пропозицій Міністерства фінансів України) / Ф. О. Ярошенко // Фінанси України. – 2010. – № 7. – С. 3–21.

Надійшла до редколегії 21.01.2010.

УДК 913. (045)

В. О. Ткач

*кандидат економічних наук, докторант
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНУ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Статтю присвячено проблемі дослідження економічної безпеки регіону як основної ланки при формуванні економічної безпеки держави. Визначено елементи системи національних економічних інтересів, досліджено класифікацію регіонів «економічно безпечних» згідно індикаторів.

Ключові слова: безпека, індикатор, економічна складова, регіон, держава.

Статья посвящена проблеме исследования экономической безопасности как основного звена при формировании экономической безопасности государства. Определены элементы системы национальных экономических интересов, классификация угроз экономической безопасности региона.

© В. О. Ткач, 2010